

ЄВГ. ОНАЦЬКИЙ І О. ЖДАНОВИЧ

ТВОРЧЕ ЖИТТЯ І ГЕРОЙСЬКА СМЕРТЬ
Олеви Теліги

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
« ПЕРЕМОГА »

Буенос Айрес

1949

Творче життя Олени Теліги

Олена Теліга, що її можна сміливо назвати найкращою нашою поеткою 30-х років, прожила недовго: народилась вона 21 липня 1907 р. в далекому й чужому нам Петербурзі в українській родині п. Шовгенева, що був пізніше професором Політехнічного Інституту в Києві та Ректором Подєбрядської Академії, а загинула 21 лютого 1942 року в катівні Гештапо на Вел. Волимирській ч. 33 у Києві, що вона в своїй поезії, інтуїтивно звала “трагічним”:

Там за лісами, неспокійно спить
В боях ранений, мій трагічний Київ ...
Недовге, але яке повне, барвисте життя! Дійсно, творче життя ...

Життя, що не хоче за звичкою, жити сьогодні, як завтра, в нудній одноманітності днів, що приходять і відходять, сірі й нічим непомітні:

Не цвігуть на вікні герані
Сонний символ спокійних буднів,
Ми весь час стоїмо на грані
Невідомих шляхів майбутніх ...

— 3 БІБЛІОТЕКА 16350 LIBRARY

Що нам щастя солодких звичок
У незмінних обіймах дому —
Може, завтра вже нас покличе
Канонада грізного грому.

І напружений погляд хоче
Відшукати у тьмі глибокій
Блискавок фанатичні очі,
А не місяця мрійний спокій ...

(“Чоловікові”)

Життя, що жадає все чогось нового, незна-
ного; що не хоче бути рівним плесом спокійного
ставу, але бурхливим, вічно змінним потоком, який
рветься з своїх берегів і, при кожній нагоді, із
них виходить, щоб віднайти собі інакший шлях...

Людина, що живе таким життям, вічно горить,
вічно палає якимсь внутрішнім вогнем:

Ти б дивувався: дощ і пізня ніч,
А в мене — світло, і вікно — жарозстіж,
І знов думки і серце у вогні,
І гостра туга — у невпиннім зрості.

Твое життя — холодний світлий став,
Без темних і дзвінких прибоїв,
І як писать мені тобі листа
І бути в нім правдивою собою?!

Далеко десь горить твоя мета,
В тяжких туманах твій похмурий берег,
А поки — спокій, зимна самота
І сірих днів — тобі покірний шерег.

А в мене дні — бунтують і кричать,
Підвладні власним, не чужим законам,
І тиснуть в серце вогнену печать,
І значать все не сірим, а червоним ...

(“Лист” Мосендзові)

В цих строфах відбито всю рідку темпераментність цієї творчої людини, всю її любов до незвичайного, нового, небуденного, сильного, барвистого ...

Всю її любов до справжнього, **повного** життя, а не сонного, спокійного — проживання. Дарма, що це життя має в собі

Зловіщий брязкіт днів, що б'ються на кавалки,
І жах ночей, що затискають плач ...

Дарма, що бувають хвилини душевного занепаду, коли

... байдуже все, коли душа, зім'ята,
Сліпа, безкрила, сунеться на дно ...

Підаватися таким хвилинам — сором:
А ти її (ту свою душу, що йде на дно)
Лови, тримай, тягни на гору.

Греби скоріше і — пливи, пливи!
Повір: **незнане** щось, у невідому пору,
Тебе зустріне радісним — живи!
Тоді заблісне сніг, зашепотіють квіти
І підповзуть, мов нитка провідна.

Ти приймеш знов життя і так захочеш жити,
Його пізнавши глибоко, до дна ...

Бо життя, певно — не тільки радість безжурної молодости, коли

“кожний крок хотів би бути вальсом ...”

Життя — не тільки фізіологічне оп'яніння молодого тіла, повного космічної любови й чисто фізичної насолоди, що про нього теж писала О.

Теліга:

Топчуть ноги радісно і струнко
Сонні трави на вузькій межі ...
В день такий віддатись поцілункам!
В день такий цілим надхненням жить!
П'яним сонцем тіло налилося,
Тане й гнеться в ньому, мов свіча, —
І тремтить схвильоване колосся,
Прихилившись до мого плеча.
В сотах мозку золотом прозорим

Мед думок розтоплених лежить,
А душа вклоняється просторам
І землі — за світлу радість жить! ...
Ні, життя — не тільки така чисто фізична радість.

Життя — це також великі страждання і біль:

Ніч була розбурхана і тьм'яна.

Вітер грав і грав напнуті струни.

Я пила, самотна, аж до рана

Темну розпач — найгіркіший трунок ...

Але ці страждання, цей біль треба перемогти, щоб пізнати життя "глибоко, до дна", і щоб, так пізнавши його, його знову прийняти й загорітися новим бажанням жити:

Придушу свій невпинний спогад,

Буду радість давати і сміх:

Тільки тим дана перемога,

Хто й у болю сміятися зміг ...

і ще:

Для мене — у святім союзі

Душа і тіло, щастя з гострим бодем.

Мій біль брентить, зате, коли сміюся,

То сміх мій рветься джерелом на волю.

Не лічу слів! Даю без міри ніжність.

А може в цьому й є моя сміливість:

Палити серце в хуртовині сніжній,

Купати душу у холодній зливі ...

Вітрами й сонцем Бог мій шлях помітив;

Та там, де треба, я — тверда й сувора:

О, краю мій, моїх ясних привітів

Не діставав від мене жадний ворог.

В цих останніх словах ви чуєте вже голос палкої і — твердої — патріотки - націоналістки, що пізніше смертю своєю скріпила свої слова, коли німці робили їй в Києві різні пропозиції, а вона їх гордо відкидала ...

Олена Теліга — жінка. І, як жінка, вона незвичайно влучно визначає собі місце і роль у житті

— в родині і в суспільстві.

В родині — вона втілення любови і вірности, що примушує забувати про злидні емігрантського життя, десь на п'ятому поверсі (без ашеншо-ра!):

Так, завтра зраня та ж незмінна пісня,
Все те ж життя бездомних волоцюг,
І ще твердіше, ще міцніше стисне
Тяжких турбот ржавіючий ланцюг.

Та прийде вечір, завтра чи позавтра,
Забувши втому, я не буду йти,
Я буду бігти й обминати авта —
На п'ятий поверх, де чекаєш ти.

І невідмінно — березень, чи грудень —
Все те ж питання “як?” — і відповідь: “на
днях”.

Все та ж потіха: “Може, якось буде”.
Все так же в мозок — найгостріший цвях.

Та ось вже ніч. І на руці твій дотик.
Ясніє зір, відпочиває слух, —
І так безжурно скинуті турботи,
Як з голови мій чорний капелюх.

І покій наш — вже передпокій неба,
І у казки я вірю знов і знов,
Бо в хмарах місяць, мов у піні лебідь,
Перепливає просто у вікно.

Ти знов веселий, і юнацьким кроком
Обходиш покій — тут — і знову там.
“Буенос Айрес!”, “Африка!”, “Марокко!”
Так легко й дзвінко вимовлять устам!...

В родині — вона тип жінки - товариша, тип жінки натхнительки, що знає й розуміє свою справжню роллю: вміти потішити, розважити, підтримати:

За вікнами день холоне,
У вікнах перші вогні ...
Замкни у моїх долонях
Ненавість свою і гнів!
Зложи на мої коліна

Каміння жорстоких днів,
І срібло сво́го полину
Мені поклади до ніг, —
Щоб легке, розкуте серце
Співало, як вільний птах,
Щоб ти, найміцніший, сперся,
Спочив на моїх вустах.
А я поцілунком теплим,
М'яким, мов дитячий сміх,
Згашу полум'яне пекло
В очах і думках твоїх.
Та завтра, коли простори
Проріже перша сурма —
В задимлений, чорний морок
Зберу я тебе сама.
Не візьмеш плачу з собою —
Я плакати буду пізніш!
Тобі ж подарю я зброю:
Цілунок гострий, як ніж, —
Щоб мав ти в залізнім свисті
Для крику і для мовчань
Уста, рішучі, як вистріл,
Тверді, як лезо меча . . .

Вона добре розуміє, що в тому розподілі праці й діяльності, що існує в природі і в світі, жінка має своє властиве призначення, і тому в тій нашій визвольній боротьбі, в якій і вона, й її чоловік беруть рішучу участь, вона не намагається перебирати завдань, що належать мужчинам, які не раз мусять бути в тій війні брутальні, жорстокі, люті:

Ні, жінка такою ніколи не повинна бути:
Не зірвуться слова, гартовані, як криця,
І в руці перо не зміниться на спис.
Бо ми — лише жінки. У нас душа - криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!
І ми їх даємо не у залізнім гимні,
У сріблі ніжних слів, у вірі в **вашу** міць,
Бо швидко прийде день, і у завісі димній

Ви зникнете від нас, мов зграя вільних птиць.
Ще сальви не було, не заревли гармати,
Та ви вже на ногах. І ми в останній раз
Все, що дає життя іскристе і багате,
Мов медоносний сік, збираємо для вас.
Гойдайте ж кличний дзвін! Крешіть вогонь із
кремнів!

Ми ж, радістю життя вас напоївши вщерть,
Без металевих слів і без зітхань даремних
По ваших же слідах підемо хоч на смерть!

Хіба в цій поезії не встає перед вами на весь зріст постать цієї сильної і одночасно такої ніжної жінки? Хіба не відчуваєте ви в ній глибокої свідомости важких завдань жертвенности, що стоять перед нашими поколіннями, — свідомости, що покликала її до праці на рідній землі, де вона дійсно разом із чоловіком — “пішла на смерть?”

Олена Теліга була емігранткою. Було їй шіснадцять років, як вона з матір'ю переходила польсько - совітський кордон у 1923. Ніч була по літньому парна і темна. Та большевицькі пограничники були чуйні, як пси. При самій дротяній загрожі посипалися стріли, і Олена Теліга зросила своєю кров'ю подільський чорнозем, та рани не були важкі, і втікачки були порятовані.

Батько Олени, проф. Шовгенів, був міністром у уряді УНР, і вже від довшого часу перебував у польському Гарнові — осередку тодішньої еміграційної України, що жила тільки однією думкою — думкою про поворот в Україну. Рік пізніше, родина Шовгенових переїздить до чеських Подебрад, де проф. Шовгенів стає улюбленим ректором Академії, яка відіграла таку важливу ролю в українському житті й дала величезну кількість власних українських інженерів, фахівців різних ділянок. Там Олена Шовгенівна пізнала свого чоловіка Михайла Телігу, учасника визвольних змагань 1917 — 19 рр., кубанця - бандуриста, що захоплював своєю грою і співом.

Оточення, в якому жила наша поезія, було перейнято ідеєю служення Україні, мрією про поворот в Україну. І сама Олена Теліга не раз мріяла про свій улюблений “трагічний Київ” і намагалася уявити собі, як то відбудеться той поворот.

Це буде так: в осінній день прозорий

Перейдемо ми на свої дороги ...

писала поетка в 1934 р.

І дійсно, то був прозорий день 22 жовтня 1941 року, коли Олена Теліга в'їздила знову до свого дорогого Києва. Дерева київських парків і вулиць стояли в золоті і пурпурі ... Довголітня мрія ставала дійсністю:

І те, що мрією було роками,

Все обернеться в дійсність і можливість —

Нам буде сонцем кожний кущ і камінь

У ці хвилини гострі і щасливі.

Подумать тільки: наші села й люди,

А завтра прийдемо до свого міста!

Захоплять владно зголоднілі груди

Своє повітря — тепле та іскристе ...

Так пророча інтуїція поетки підказувала, що, неважаючи на всю красу її мрії, матиме той поворот на рідні землі багато сумного й навіть трагічного: стільки вже кривавих змін перекотилося нашою землею, стільки дорогих нам осіб, рідних і впрост знайомих, зникли безслідно в совітських катівнях та сибірських холодних просторах:

Та звідкись сум зловіщий вітер вишле,

Щоб кинуть серце у крижаний протяг:

Усе нове ... і до старої вишні

Не вийде мати радісно напроти ...

Душа з розбігу стане на сторожі,

Щоб обережно, але в'єстро стежить

Всі інші душі зимні чи ворожі,

І всі глибокі поміж ними межі ...

І часто серце запалає полем,

А щось гаряче аж за горло стисне,

Коли над рідним, тим же самим полем,

Зависне інша, незнайома пісня ...

Чекає все — і розпач, і образа

А рідний край нам буде чужиною ...

Все це так сталося, як передбачала поетка.

Проїздила вона знайомим Святошином, передмістям Києва, але, як писав її біограф, О. Жданович, не було знайомих облич; не було й привітних та радісних посмішок, — всі обличчя були сумні й похмурі; замість радісної батьківщини, бачила вона — почорнілі й похилені Караваївські дачі, як символ загального спустошення.

Дійсність була зовсім нова, обумовлена перше двадцятилітньою совітською окупацією, а тепер недавньою — німецькою. Замість Хрещатика — вул. Воровського, або фон Айхгорнштрассе; замість жовто - блакитного — німецький прапор і невідмінні написи: “нур фюр дойче” — тільки для німців, на кращих льокалях. На вулицях чужа мова, бруталне поводження переможців - завойовників:

Чекає все: і розпач і образа,

А рідний край нам буде чужиною ...

Та Олена Теліга не вертала до Києва для того, щоб відпочивати від емігрантської туги, не шукала вона тихої пристані й натхнень до сентиментальної лірики, — вона, як показує та її поезія “Поворот” була приготовлена на всі несподіванки. Поверталася вона, щоб включитися в завзяту боротьбу за відродження України, щоб посилити її, щоб заманіфестувати силу української національної ідеї щоб виказати, що духовна соборність українського народу це — не голословна фраза, а палка, гаряча дійсність. Не дурно ж вона закінчувала свої смутні передбачування в поезії “Поворот” мужнім акордом:

Не треба смутку! Зберемось відразу,

Щоб далі йти дорогою **одною**.

Заметемо вогнем **любови** межі,

Переїдемо у брід глибокі води,

Щоб взяти повно все, що нам належить,

І злитись знову зо своїм народом!

Починається короткий період її київського життя — 22 жовтня 1941 р. Олена Теліга приїхала до Києва; — 21 лютого 1942 р. вона вже довершила свою останню мрію:

І в павутинні перехресних барв
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть, не зимне умирання ...
Бо серед співу неспокійних днів,
Повз таємничі і вабливі двері
Я йду на клич задимлених вогнів —
На наш похмурий і прекрасний берег.
Коли ж зйду на кам'янистий верх,
Крізь темні води й полум'яні вежі,
Нехай життя хитнеться й — відпливе,
Мов корабель у заграві пожежі.

Закінчилося творче життя Олени Теліги. І нам залишається тільки розповісти ще про її геройську смерть.

Найкраще й найвірніше оповідання про ці останні дні нашої великої поетки - революціонерки залишив нам О. Жданович.

Подаємо його тут далі.

Останні дні Олени Теліги

Як важко братися за олівець, щоб про це писати. Як боляче, що ми так мало знаємо, або скорше нічого не знаємо про саму смерть. Мури в'язниці НКВД при вул. Короленка 33 у Києві, де містилось Гештапо — дуже грубі. А Бабин Яр, чи інші могили — мовчазні. І тому знаємо небагато. Але неменш важливо знати й про її передостанні дні.

Жили ми всі “культурники” на Короленка 5. Потім пані Олена з чоловіком перенеслася на Караваївську (дім “Комуніста”), куди перейшов і я. Там було ще гірше.

Це був місяць листопад 1941 р. Будинок не мав печей — був пристосований до центрального ogrівання. За тиждень чи два включили це ogrівання, але почали лопати рури, і ogrівання виключили. Вода

замерзла, і водотягові рури лопали, отже, воду теж виключили. Згодом виключили й світло.

До того треба додати, що їсти не було чого. Це приблизний образ, як жила пані Олена в Києві. Але пані Олена трималась знаменито. Мало того, вона своїм дзвінким сміхом, який не покидав її, тримала інших. А тримати треба було неодного.

Пані Олена була редакторкою “Літаврів” та головою Спільки Письменників.

Щодня приходили до неї десятки голодних, перемерзлих і вичерпаних письменників, критиків, професорів, ілюстраторів за порадою або допомогою. Допомогти не мала майже чим. Віддавала свої гроші, змагалась за гонорари, за позички, за обіди, і люди відходили потішені і підтримані душевно.

В Спілці те саме. Сидіти в помешканні, де температура не доходила вище нуля, вже було героїзмом, а ще треба було при тому провадити Спілку.

Що таке тодішня Спілка, про це можна написати об'ємистий том. Але коротко: Письменників справжніх майже не було, але треба було для тих, що могли чи хотіли стати письменниками, створити середовище. Тому провадила пані Олена Спілку. На неї всі дивились як на установу офіційну, в дійсності це була установа нелегальна. Треба було людям з'ясувати і промовити до почуття обов'язку, до патріотичних почувань, які не завжди були. Але, мабуть, найбільше робив приклад пані Олени.

Атмосфера в Києві щораз згущувалась.

Вкінці листопада прийшли відомості про арешти і розстріли в Базарі, Радомишлі, Житомирі. Далі почали приходити відомості про масові розстріли в Чернигові й Полтаві. Київ не мусів довго чекати на чергу. Прийшов арешт і розстріл Романа Біди й товаришів. Ситуація ставала щораз виразнішою. Ольжич почав готувати розконспірованих людей до виїзду. Пані Олена рішучо заявила:

“Я з Києва вдруге не виїду!”

В половині грудня заарештовано Рогача, Оршана - Чемеринського, Олійника, Яковенка і ще кількох членів редакції “Українського Сло-

ва”. На їх місце прийшов славнозвісний Штепа. Вступаючи на трон редактора “Нового Українського Слова” він заявив, що “не зробить нічого, що могло б засмутити визволителів”.

“Визволителі” — в цьому було все.

Ані “Літаври”, ані Спілка, як аполітична, проти німців не виступали, але цього було мало!

Треба було славословити кривавих визволителів. Панегіричні речі, пані Олена рішучо відкидала. Очевидно, пішли доноси. Штепа запропонував “зміну лінії”. Пані Олена відмовилася. “Літаври” перестали виходити.

Лишилась Спілка.

Цілими днями пересиджувала там, дріжачи від холоду, бо хто не знає морозів і вітрів в зимі 1941/42? Щодня збирались там десятки старших і молодших письменників.

Романчик Русов попередив мене одного разу, що на поліцію йдуть доноси, що Спілка провадить націоналістичну діяльність.

“Нове Українське Слово” цькувало націоналістів, як тільки могло. Закидали їм неймовірні речі — крадіжкі (що було красти?), саботаж і т. д. Перед Новим Роком випустили Рогача, Оршана і Олійника з тим, що вони мають виїхати з України. Завезуть їх автобусом, що відійде десь за тиждень. Але минуло два тижні, поки їх покликали на Гештапо і сказали пакувати ре-

чі. Коли речі були спаковані, сказано знов всім прийти до Гештапо ще щось підписати. Пішли: Рогач зі сестрою, Олійник, Оршан з дружиною. За годину на їх помешкання приїхало Гештапо по речі, щоб не треба було носитись, бо автобуд вже від'їздить.

Коли й куди вони від'їхали, досі невідомо. Ніхто їх більше не бачив. На початку думалось, що їх дійсно повезли до Німеччини.

Приблизно в половині січня 1942 р. виїхали з Києва наші здеконспіровані люди. За ними на деякий час виїхав Ольжич. Пані Олена ще раз заявила, що Києва не покине.

В кінці січня 1942 р. на вул. Короленка 45 арештовано Кобрин і його товариша Ігнатка. Довірочною дорогою довідались ми, що арешт переведено на наказ большевицького провокатора Боса, що займав високе становище в німецькому генералькомісаріаті.

Від тих, що поїхали, жадних чуток.

Так прийшло 7 лютого. Того дня заарештовано понад 200 свідомих українців. В українському Києві почалась паніка.

В суботу, 7 лютого, ввечері, в нашому будинку зустріли мене гештаповці на сходах і питали, чи я називаюсь Данило.

Було ясно, що ліквідують і решту "західників".

Данило був у своєму помешканні поверхом вище, але на стук две-

рей не відчинив. На другий день утік, а згодом виїхав до Кременчука, де за місяць був розстріляний.

В неділю, 8 лютого, рано, стукали гештаповці до мешкання пані Олени. Вона не відчинила. Дверей не ломали. Треба було втікати. Пані Олена відмовилась. На інше помешкання перейти не хотіла, щоб не маражувати людей. Зрештою була готова йти до кінця своїм шляхом і глянути гнобителям в очі.

Тривожно пройшов день. Мені вона радила перейти на інше помешкання — я також відмовився.

Ми всі, на випадок арешту, вдягли чисту білизну.

В понеділок, 9 лютого, перед 8 годиною ранку, я пішов на засідання, що відбувалось на Великій Васильківській. Там ми обговорювали справу арештів.

Нам було всім ясно, що арешти не випадкові, що це явна розправа з українським національно свідомим активом. Постановлено перейти на конспірацію, змінити помешкання. Усталено, хто і що зізнає на випадок арешту.

Засідання тягнулось майже до 14 години. Вийшовши, я рішив негайно йти до Спільки й повідомити паню Олену про рішення. Але по дорозі зайшов випадок, що врятував мене.

Зустрів я пана К. і пішов з ним в будинок церковної ради обговорити певні справи. Коли скінчилась розмова — вже було пізно йти до

Спільки. І знов випадок, що вдруге врятував мене. По дорозі додому зустрічаю Бистрого, що повідомляє мене: приїхав Ольжич, маю негайно йти до нього. Заходжу. Ольжич напружений, чую, що в нього дріжить кожний нерв, але панує над собою так, як тільки він це вмів.

“Пане Олеже — що у Вас?” З цього питання чую, що припускає найгірше. Оповідую про вчорашні арешти. Він нервово схоплюється:

“Де пані Олена?”

“Думаю — дома”.

“Біжіть негайно і стягніть її та інжинера (чоловіка пані Олени) хоч би сюди. Ні хвилини довше не будьте дома”.

Поки я вдягаюсь, він говорить на це б до себе:

“Я це відчував, але якби я це знав на кілька годин раніше!”

Прибігаю додому. Двері зачинені. Стукаю, грюкаю; жодної відповіді нема. На сходах темно. Палю сірника і бачу, що двері забиті цвяхами.

Тихо підходить до мене один із помішників кербуда і на вухо говорить, що було Гештапо, вивезло речі, запечатало помешкання, іншому помішникові кербуда дали деякі речі, і він має повідомити Гештапо, якби хтось прийшов на те помешкання або якби я повернувся до дому.

В мене все похолело. Біжу до Ольжича — оповідаю. Він схопився за голову:

“Якби я знав, якби я знав!”.

Ольжич приїхав рано того понеділка, 9. лютого, післав післанця по мене, але не знав про вчорашні арешти і не припускав, що ситуація аж так критична.

Післанець мене дома не застав. Радив пані Олені не йти до Спільки. Але пані Олена заявила:

“На мене чекають люди. Я не можу не прийти тому, що боюсь арешту. Зрештою їх також поарештують. Я не можу втікти, бо хтось міг би сказати: в небезпеці нас лишила, а перед небезпекою говорила про патріотизм і жертвенність. Коли я не поверну, то не забувайте про мене. Коли я загину, то знайте, що свій обов’язок сповнила до кінця.”

За годину за нею пішов її чоловік інж. Михайло. Про арешти попереднього дня знав Ірлявський. Він ранком зайшов до містоголови Спільки Вінницького і розповідав йому про це. Той до Спільки не пішов. Ірлявський пішов сам.

Гестапо засіло в Спільці вже в неділю, 8. лютого, рано. Коли в обідню пору прийшов туди д-р Володимирів, його заарештовано.

Але про це ми довідались аж за місяць.

Хто 9. лютого входив до Спільки (на вулиці Трьохсвятительській), звідти вийти не міг.

Всі сходились, як звичайно. Коло 3. години Гештапо заявило: до- сить. Хто не належить до управи або персоналу Спілки, може йти до дому.

Решту відвезли на Короленка 33. Зроблено було 2 винятки. До упра- ви Спілки належав Юрій Музичен- ко і був пущений додому, не нале- жав Михайло Теліга і був арешто- ваний.

Ті, що були того дня в Спілці, о- повідують, що до 15. години всі бу- ли фактично арештовані. У всіх був настрій похоронний. У всіх — але не в пані Олени. Вона голова Спіл- ки—вона відповідає і за настрої. У- сьох підбадьорувала — мовляв, не бу- до так зле. Зрештою, я — голова, я й відповідаю. Ви робили те, що я ка- зала, або інспірувала. При тому від часу до часу розповідала якісь ве- селі безжурні речі й чути було її дзвінкий сміх.

По 15. годині їх відвезли. За кі- лька тижнів повиходили місцеві лю- ди, крім пані Олени Теліги, інжине- ра Михайла Теліги, Івана Ірлявсь- кого і професора Гупала (автор п'є- си "Справа прокуратора Дальсько- го").

Ми з Ольжичом тієї ночі не спа- ли. Не тому, що боялись арешту. Ми були добре законспіровані і при готовані на втечу. Зрештою тієї ночі ми були так прибиті, хотіли бу- ти арештованими. Ситуація була яс- на. Ольжич заявив:

"Пане Олеже, Рогач та інші не жи- вуть. І перед нашими арештованими стоїть гола смерть. Це є рішальний момент. Карти кинені раз на завж- ди. Відкривається ще один фронт нашої боротьби".

Наступного дня носили ми для а- рештованих їсти. Їжу взяли. При цьому ми довідалися, що пані Оле- на сидить в камері 34, а інженер Михайло, здається в 49. Про Ірляв- ського сказали, що йому не треба, він певно й так скоро помре, але ї- жу і цигарки взяли. Більше жадних відомостей.

Ольжич все наказував мені виїз- дити. Я категорично відмовлявся. Одначе за три дні оказалось, що не ма зовсім харчів. Крім того швидко треба було передати звіт до Льво- ва. Я поїхав до Рівного. До Львова вислав кур'єра, зорганізував харчі і не маючи змоги нічого вдіяти в Рів- ному на третій день був назад у Ки- єві. Тут довідався, що харчів біль- ше не приймають.

Значить, почались розстріли. Ко- ли, кого і де розстріляли, невідомо. Але розстріляли їх у найближчих двох тижнях по арештах. (Мое вну- трішнє відчуття каже, що розстрі- ляли паню Олену вночі над раном 13. лютого, в п'ятницю. Доказів жадних. Але бувають випадки в жи- тті, коли напружені нерви стають сейсмографом. Я тоді був в стані напівпритомному, жив часто підсві- домостю і виключно нервами. Три — місяці я майже не спав, хоч їз-

див, перемучувався, промерзав до шпіку костей. Тільки тому станові нервового напруження завдячую те, що не дістав запалення легенів. Інакше цього не можу пояснити: кілька разів їхав цілу добу на відкритому авті при 30 ступнях морозу, в легкій шинелі і в подертих череви-ках — і жадної перестуди.)

Десь за 3 тижні виїхали ми з Києва, евакууючи тих, що не були там конечні. Я ще кілька разів був у Києві, з різних джерел пробував щось довідатися. Надармо. Лише таке дійшло до нашого відома:

Однієї ночі в половині лютого над ранком, зчинився на в'язничних коридорах рух. Звичайна річ — виводять на розстріл. В'язниця насто-рожилась. Раптом чути крик:

“Хто вийде живим скажіть, що Гештапо розстріляло Михайла Телігу з Кубані!”

Почулись крики катів, посипалися удари, загрюкотіли двері — все стихло.

Інший хтось оповідав, що в кот-рійсь із келій на стіні бачили вид-ряпаний напис:

“Тут сиділа і відси йде на роз-стріл Олена Теліга”. Зверху три-зуб. Ось усі сліди трагедії.

Ще перед розстрілом один з ге-стапівців казав про паню Олену:

“Нідочого не признається. Щоб відтяжити інших, все бере на себе”.

Поетка Олена Теліга була не ли-ше твердою й героїчною в своїх поезіях, але такою ж була і в житті і в хвилину смерті. Була одним з тих винятків, що своє літературне кредо реалізують в житті. Недаром один з катів висловився:

“Я не бачив мужчини, щоб так ге-роїчно вмирав, як ця гарна жінка”.

Так Олена Теліга чином продов-жила легенду, подум'яну легенду героїзму і посвяти. Завжди мріяла про те, щоб Бог послав їй “гарячу смерть, не зимне умирання”. Її га-ряча смерть викувала ще одно зве-но в ланцюгу змагань української революції.

БІБЛІОТЕКА

LIBRARY

Українське Національне Об'єднання Канади
Ukrainian National Federation of Canada
145 Evans Ave., Toronto, ON M8Z 5X8

Tall. Graf. "CHAMPION"

J. V. Gonzalez 2375

T. A. 50 - 7375

